

УДК 372.461-053.4:37.018.3

М. Л. Гончаренко
студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

Л. В. Мороз
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ, ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ У ЗАКРИТИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті розкриваються особливості формування мовлення в дітей раннього віку, що перебувають у будинках дитини. Визначено основні причини ускладнення формування мовлення в дітей-сиріт раннього віку, провідне місце серед яких належить ситуації «материнської депривації», дефіцит та недостатність емоційності мовленнєвого спілкування з персоналом, а також недоліки навчально-виховного процесу.

В статті розкриваються особливості формування речі у дітей раннього віку, які виховуються в будинках дитини. Визначено основні причини ускладнення формування речі у дітей-сиріт раннього віку, провідне місце серед яких належить ситуації «материнської депривації», дефіцит та недостатність емоційності речевого спілкування з персоналом, а також недоліки навчально-виховного процесу.

The article highlights the problem of speech formation of children of early age, who are in orphanages. It presents the research of native and foreign scientists, who were engaged in solving this problem. The reasons of developmental lag of children, who are in private educational establishments, are also analyzed in this article.

Ключові слова: розвиток мовлення, ранній вік, закриті заклади освіти, депривація.

Ключевые слова: развитие речи, ранний возраст, закрытые учебные заведения, депривация.

Key words: language development, early age, private educational institutions, deprivation.

Актуальність. На сьогодні проблема сирітства є актуальною для нашої країни. Незважаючи на те, що протягом останнього часу чисельність дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, демонструє тенденцію до

зниження, кількість дітей цієї категорії залишається досить значною. Так, у 2010 р. кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, становила 98 119 осіб [2].

Будинок дитини є особливим закладом, де виховуються діти перших трьох років життя, які тимчасово або назавжди залишилися без піклування батьків. Головне завдання, що стоїть перед колективом цієї установи, – забезпечити їх своєчасний психофізичний розвиток та підготувати до життя в суспільстві. Проте умови, створені в зазначених закладах не можуть відтворити необхідну дитині атмосферу сімейного виховання, що призводить до появи у її психофізичних розладів [1].

Ранній вік є визначальним з огляду на формування мовлення. Його нормальний розвиток можливий тільки за умови тісної взаємодії з дорослими, що вкрай ускладнена в умовах будинку дитини. Отже, мовленнєвий розвиток вихованців будинку дитини відбувається з перешкодами й нетипово, що обмежує їх потенційні можливості.

Наразі проблема формування мовлення дітей, які перебувають у закритих закладах освіти, залишається однією з найбільш складних і недостатньо вирішених не лише в Україні, а й у світі [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема сирітства останнім часом не втрачає своєї актуальності. Питання розвитку, навчання та виховання дітей-сиріт досліджуються в межах соціологічних, педагогічних і психологічних галузей науки (А. Й. Капська, М. І. Лісіна, Г. М. Ляміна, М. І. Попова, Н. М. Щелованов, Л. Ярроу та ін.). У наукових дослідженнях висвітлюються проблеми психічного, фізичного, мовленнєвого і соціального розвитку вихованців будинку дитини, їх основні причини та шляхи подолання.

Проте, на нашу думку, проблема формування мовлення в дітей раннього віку, що виховуються в будинках дитини ще далека від свого вирішення і потребує уваги та подальшої розробки як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета статті – висвітлити особливості формування мовлення в

дітей раннього віку, які перебувають у закритих закладах освіти.

Основний виклад матеріалу.

Головне завдання будинків дитини – зберегти життя. При цьому співробітники зазначених установ прагнуть забезпечити своєчасний психофізичний і мовленнєвий розвиток своїх вихованців [6]. Однак самі умови «інтернатного» виховання справляють певний специфічний вплив на дитину, ускладнюючи її подальший розвиток. У першу чергу, йдеться про вплив «материнської депривації», наслідки якої докладно висвітлені у працях Л. Ярроу [6].

Унаслідок «материнської депривації» нервово-психічний розвиток дітей відбувається із затримкою. Найбільш критичним періодом у розвитку дитини є вік до 3 років. Саме в цей час відбуваються виражені зміни, що вносять нову якість у її розвиток: 1-й рік – період опанування мовлення, 2-й рік – формування фрази, 3-й рік – період, коли встановлюється зв'язок поведінки та розвитку дитини з другою сигнальною системою.

У будинках дитини критичні періоди зсуваються і простежуються пізніше. Провідною причиною (93 %) відставання в розвитку є неналежний стан здоров'я дитини: наявність органічної симптоматики, функціональних розладів, тривалих соматичних захворювань (біологічний чинник розвитку).

З іншого боку, для нормального психофізичного розвитку недостатньо лише фізичного здоров'я. Дитина потребує сприятливого соціально-педагогічного, розвивального середовища, що включає спеціально організоване предметно-ігрове оточення, умови для емоційного, пізнавального, комунікативного розвитку, для опанування дитячими видами діяльності (соціальний чинник розвитку).

Провідною ланкою серед проблем у розвитку вихованців будинків дитини та найскладнішим в плані корекції є порушення мовлення [3].

Основними особливостями динаміки довербального розвитку вихованців будинків дитини 1-го року життя є нормальний розвиток голосової активності протягом першого півріччя і його затримка протягом другого.

Більшість однорічних малюків за рівнем розвитку експресивного й імпресивного мовлення відстає на 4-5 місяців, відставання починається з дитинства: вчасно не з'являється гуління і лепет.

У дослідженнях М.І. Лісіної [6] було встановлено, що істотний вплив на терміни виникнення і темпи розвитку мовлення в дітей створюють безпосередньо емоційне спілкування дитини з дорослим, емоційні контакти між ними. Обмеженість такого впливу призводить до того, що у вихованців будинків дитини не сформований інтерес до спілкування з дорослими, до навколишніх предметів, не розвинені фонематичний слух і артикуляційний апарат, які є передумовами до нормального мовлення.

Г. М. Ляміна та М. І. Попова відзначають, що діти, які виховуються в умовах дитячого будинку, повільніше опановуючи мовленням, відстають і щодо розвитку ранніх форм мислення [7]. Діти дуже обмежено розуміють звернене до них мовлення, не можуть указати відповідним жестом на знайомі предмети.

У дітей другого року життя менше власних і спільних із дорослими дій. Вихованці не звертають уваги на багато предметів, а отже, і не запам'ятовують їх назв.

Проте «материнська депривація» не завжди спричиняє розлади психофізичного розвитку дитини. Н. М. Щелованов припускає, що в будинку дитини вихованці можуть успішно розвиватися за умови добре організованої педагогічної роботи, що не розлука з матір'ю, а дефіцит виховання затримує нормальний мовленнєвий розвиток дитини [6].

Доведено, що основна причина затримки розвитку вихованців будинків дитини полягає в неадекватно організованому спілкуванні персоналу з дітьми [1]. Особливо яскраво відставання виявляється в розвитку тих видів діяльності й таких особистісних якостей, які вимагають для свого формування індивідуального підходу до дитини.

Відомо, що вихованці будинків дитини випереджають своїх однолітків за рівнем опанування побутовими навичками: вони краще користуються ложкою, швидше вдягаються, привчаються до туалету тощо. Такі дії неважко сформувати шляхом

«натаскування» дитини. Що стосується таких фундаментальних для дитячого розвитку видів активності, як спілкування з дорослим, пізнавальна діяльність, творча гра, то за рівнем їх розвитку вихованці будинків дитини значно відстають від своїх однолітків з сім'ї.

Дуже часто педагогічний персонал будинків дитини у навчально-виховному процесі живає лише стереотипні фрази, які вповільнюють процес спілкування, розуміння активного мовлення. Так, наприклад, вихованці у віці 1,5-2 років часто не можуть виконати прості доручення – «підемо, помиємо ручки». Однак коли педагог вимовляє словосполучення «мити руки», діти виконують його вказівку. Або прохання «поклади іграшку на стіл» – не виконують, а «сядь за стіл» – виконують. Те саме стосується й інших доручень [3].

Узагалі, для розвитку розуміння мовлення в дитячому віці характерно те, що до 1,5 року інтенсивно встановлюються зв'язки між предметами, діями та їх словесними позначеннями. У дітей, які виховуються в умовах «материнської депривації», ці зв'язки доволі слабкі, й потрібні спеціальні умови, щоб вони зміцніли.

Недостатньо міцний зв'язок у цих дітей і між окремими аналізаторними системами. Цим пояснюється те, що навіть коли дитина розуміє завдання дорослого, то реагує на нього недостатньо правильно. Наприклад: «покажи, де собака?», – говорить педагог; малюк дивиться на названий предмет, а рука показує щось невизначене [3].

На третьому році життя дитина в основному опановує мовленням і починає спілкуватися за його допомогою. Між цими двома періодами існує етап так званого «автономного дитячого мовлення».

«Автономне мовлення» є підґрунтям внутрішнього мовлення, яке формується на його основі та виступає одним із основних механізмів мислення. Перехід зовнішнього мовлення у внутрішнє спостерігається у віці приблизно 3 років, коли дитина починає міркувати вголос і планувати в мовленні свої дії. За допомогою внутрішнього мовлення здійснюється процес перетворення думки на мовлення і підготовка мовленнєвого висловлювання [5].

Вважається, що період автономного дитячого мовлення є в кожній дитині, однак вихованці закритих закладів освіти часто його оминають [6]. Не знаходячи відповідної організаційної підтримки, «автономне мовлення» зазначеної категорії дітей загальмовується і зникає, що в подальшому спричиняє ускладнення вищих психічних функцій – мислення і мовлення.

Висновок. Отже, у будинках дитини психічний, мовленнєвий і соціально-культурний розвиток дітей протікає з затримкою. Провідною ланкою з-поміж проблем психофізичного розвитку вихованців будинків дитини та найскладнішим у плані корекції є порушення мовлення.

Серед причин ускладнення формування мовлення в дітей раннього віку, що виховуються в закритих закладах освіти, провідне місце належить ситуації «материнської депривації», дефіцит і недостатність емоційності мовленнєвого спілкування з персоналом, а також недоліки навчально-виховного процесу.

Подальші дослідження планується скерувати на з'ясування особливостей формування лексичного аспекту мовлення дітей-сиріт раннього віку і розробку практичних заходів щодо корекції зазначеного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алімова Ю., Безпалько О., Зверева І. Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / За заг. ред. О. Карагодіної. – К.: Март, 2006. – 131 с.
2. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник / [відп. ред. І. В. Калачова]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 78 с.
3. Иванова Н. Н. Особенности речевого развития детей раннего возраста, воспитывающихся в доме ребенка / Н. Н. Иванова, У. Н. Тарасова, Н. З. Игнатьева. – М.: Социосфера, 2011.
4. Лурия А. Р. Речь и развитие психических процессов ребенка / А. Р. Лурия, Ф. А. Юдович. – М. 1998.
5. Мороз Л. В. Мовленнєві й сенсорні системи та їх порушення: навч. посібник для студ. напряму підготовки «Корекційна освіта (логопедія)» вищ. пед. навч. закладів / Л. В. Мороз, А. І. Кравченко. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 128 с.
6. Ямпольская Р. В. Развитие и воспитание детей в домах ребенка / Р. В. Ямпольская, З. С. Макарова, В. А. Доскин. – М.: Владос-пресс, 2007. – 340 с.
7. <http://detdom24.ucoz.ru>